

M. HEIDEGGERIS IR PAGRINDINĖS FENOMENOLOGIJOS PROBLEMOS: ONTOLOGINIS SKIRTUMAS

Jolanta Saldukaitytė

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

Tel. (370 5) 266 7617

Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimų centras

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

Tel. (370 5) 268 7189

El. paštas: Jolanta.Saldukaityte@rstc.vu.lt

Straipsnyje analizuojama, kaip Heideggeris formuluoja ir svarsto ontologinio skirtumo problemą fenomenologiniame kontekste. Metafizinė tradicija mąstė perskyros tarp būties ir esinio perspektyvoje, tačiau pats ontologinis skirtumas nebuvo tematizuotas. Kadangi vienintelė ir tikra filosofijos tema, anot Heideggerio, yra būtis, būtina ją apmąstyti iš naujo, o kartu pamatyti ir užslėptą ontologinį skirtumą. Ontologinio skirtumo problemą Heideggeris pirmiausia aptaria Kanto terminais, pasitelkdamas šio tezę, kad būtis nėra realus predikatas. Taip pat straipsnyje parodoma, kaip ontologinio skirtumo problemą Heideggeris plėtoja pasitelkdamas štai-būties, būties prasmės, esinių ir laiko temas. Štai-būtis yra ypatingas esinys, kuris iš anksto numano esinių ir būties skirtumą, tačiau tam, kad skirtumas būtų išaiškintas, reikia atskleisti tiek pačios štai-būties, tiek esinių būties prasmę. Analizė parodo, kad būties prasmė atskleidžia per laikiškumą. Laikiškumas leidžia pamatyti ir ontologinį skirtumą tarp būties ir esinio.

Pagrindiniai žodžiai: ontologinis skirtumas, būtis, prasmė, esinys, laikiškumas.

Vienas iš Martino Heideggerio filosofiją nusakančių bruožų yra skirties mąstymas. Skirties, skirtumo mąstymas dažniausiai yra priešinamas vadinamajam tapatybės mąstymui, laikomam ryškiausiu Vakarų metafizinės tradicijos bruožu. Heideggeris yra vienas pirmųjų metafizikos kritikų, drauge į pirmą planą iškeliantis ne tapatybės, o būtent skirties mąstymą. Skirtumą tarp būties ir esinių jis vadina ontologiniu skirtumu. Išsamiausiai skirtumo problemą Heideggeris aptaria veikaluose *Europietiškas nihilizmas (Der europäische Nihilismus, 1940)*, *Tapatybė ir skirtumas*

(*Identität und Differenz, 1957*), tačiau ją suformuluoja kiek anksčiau. Šiame straipsnyje analizuojama, kokioje plotmėje skirtumo problema keliami ir svarstoma ankstyvuju Heideggerio filosofijos laikotarpiu, daugiausia orientuojantis į veikalą *Pagrindinės fenomenologijos problemos (Die Grundprobleme der Phänomenologie, 1927/1975)*. Bandoma atsekti, koks ontologinio skirtumo ryšys su heidegeriška filosofijos samprata, kaip štai-būties, esinių, būties prasmės išaiškinimas pasitelkiamas ontologinio skirtumo problemai išskleisti.

Ontologinio skirtumo problema Heideggerio filosofijoje kristalizavosi palaipsniui, ir daugeliu atvejų tik retrospektyviai žvelgiant galima atsekti jos sklaidą. Žvelgiant chronologiškai į veikalų pasirodymo tvarką, galima teigti, kad pirmą kartą apie ontologinį skirtumą Heideggeris užsimena netrukus po *Būties ir laiko* (*Sein und Zeit*, 1927) parašytame tekste *Apie pagrindo esmę* (*Vom Wesen des Grundes*, 1929). Trečiajam šio kūrinio leidimui skirtoje pratarmėje, parašytoje 1949 metais, jis pabrėžia, kad šis veikalas nagrinėja būtent ontologinio skirtumo problematiką. Tačiau anksčiau nei veikale *Apie pagrindo esmę* Heideggeris ontologinį skirtumą svarsto 1927 metais vasaros semestre skaitytų Marburgo paskaitų metu. Paskaitos, parengtos pagal studentų užrašus ir peržiūrėtos paties Heideggerio, pasirodė tik 1975 metais kaip *Pagrindinės fenomenologijos problemos*. Tyrinėtojai A. Hofstadteris bei T. Sheehanas nurodo, kad pastarasis veikalas buvo sumanytas kaip *Būties ir laiko* pirmos dalies trečias skyrius pavadinimu *Laikas ir būtis* (Hofstadter 1988: XV; Sheehan 1992: 29).

Būtyje ir laike, faktiškai apmąstyta viena laikais su *Pagrindinėmis fenomenologijos problemomis*, ontologinio skirtumo tema nėra suformuluota. Tyrinėtojai nesutaria, ar Heideggeris jau turėjo omenyje ontologinį skirtumą skleisdamas *Būties ir laiko* problematiką, ar jis buvo apmąstytas tik vėliau. Taip pat svarstoma, ar galima ontologinio skirtumo įvardijimą tapatinti su pačios problematikos sklaida (Marion 1998: 135–140). Tačiau *Pagrindinėse fenomenologijos problemose* ontologinio skirtumo [ontologischen Differenz], skirtumo [Unterschied] tarp būties ir esinių

problema Heideggeris jau formuluoja ir įvardija kaip vieną iš keturių pagrindinių fenomenologijos problemų. Kitos trys fenomenologijos problemos, anot Heideggerio, yra būties pamatinės artikuliacijos problema [Grundartikulation des Sein], galimų būties modifikacijų ir įvairovės vienovės problema [möglichen Modifikationen des Sein, Einheit seiner Vielfältigkeit] bei tiesos kaip būties charakteristikos [Wahrheitscharakter des Sein] problema.

Pagrindinėse fenomenologijos problemose keliamų klausimų pobūdis ir svarstymas yra artimi *Būčiai ir laikui*: Heideggeris plėtoja laiko, būties, štai-būties, objektiškų ir parankių esinių fenomenologinį supratimą ir pan. Ypač, kaip pažymi F. W. von Hermanas, *Būties ir laiko* problematikai artima tai, kaip Heideggeris analizuoja jam rūpimą būties prasmės klausimą ir pagrindines fenomenologijos problemas (Herman 1993: 127). Turint omeny, kad veikalas *Pagrindinės fenomenologijos problemos* buvo sumanytas kaip *Būties ir laiko* projekto tęsinys, kai kurių temų atsikartojimas ir susipynimas neatrodo atsitiktinis. Tačiau mums čia svarbiausia tai, kaip Heideggeris steigia ir formuluoja *Būtyje ir laike* neaptartą ontologinio skirtumo problematiką, kaip ją sieja su būties, štai-būties, esinių, būties prasmės, laiko apmąstymu.

Skirtumo tarp būties ir esinių analizė yra vienas iš ryškiausių Heideggerio filosofijos bruožų, tačiau pati būties ir esinių perskyra nėra Heideggerio atradimas. Visa metafizinė tradicija mąstė iš analogiškos perskyros perspektyvos. Prieš įvardydamas ontologinį skirtumą kaip vieną iš fenomenologinių problemų, Heideggeris atkreipia dėmesį ir į tai, kad Vakarų metafizinei tradicijai

nesvetimas būties ir esinių skyrimas. Kiek anksčiau nei *Pagrindinės fenomenologijos problemos*, 1926 metais taip pat Marburge skaitytame paskaitų cikle *Pagrindinės Antikos filosofijos sąvokos (Die Grundbegriffe der antiken Philosophie, 1926/1993)* (beje, šios paskaitos, parengtos pagal Heideggerio užrašus ir studentų konspektus, atskiru veikalu publikuotos tik 1993 metais) Heideggeris aptaria, kaip būtis buvo suprantama tiek ikisokratikų, tiek Platono, tiek Aristotelio filosofijoje. Heideggerio nuomone, pati filosofijos galimybė glūdi pastangoje suprasti ir nusakyti būtį kaip kažką skirtinga nei esinys. Jo teigimu, perskyra tarp esinio „kas“ pobūdžio ir jo būties būdo, *essentia* ir *existentia*, žinoma dar nuo Aristotelio laikų. Pati perskyra pirmą kartą išryškinama viduramžiais, bet taip ir lieka iki galo neaptarta. Aristotelis, o ypač scholastika, būtį redukuoja į esinį (Heidegger 2008b: 216) arba, kitaip tariant, užmiršta būtį.

Svarstydamas apie šios užmaršties pobūdį, Heideggeris teigia, kad ši užmarštis priklauso pačiai būties esmei. Ji nėra kokio nors užmaršaus mąstymo rezultatas. Viena me iš savo vėlesniųjų tekstų Heideggeris teigia, kad „būties istorija [Geschichte] prasideda drauge su jos užmarštimi <...>. Skirtumas [Der Unterschied] išsprūsta. Jis lieka užmirštas“ (Heidegger 1957: 336). Būties užmarštis drauge yra ir skirtumo tarp būties ir esinio užmarštis. Su šio skirtumo užmarštimi, pasak Heideggerio, prasideda visa būties istorija ir jos išsipildymas.

Pagrindinėse fenomenologijos problemose Heideggeris akcentuoja, kad mąstyti metafizinės tradicijos užmirštą būtį yra tolygu ontologinio skirtumo mąstymui. Būtis Heideggeriui yra vienintelė tikra filosofijos

tema. „Filosofija yra teorinis conceptualus būties, būties struktūros ir jos galimybių interpretavimas. Ji yra ontologija“ (Heidegger 1989: 15). Galimybė tinkamai iškelti būties klausimą atsiranda tik tada, kai būtis nebesutapatinama su esiniais, kai klausiant apie būtį nenurodoma į joki esinį. Kitaip tariant, kai matomas skirtumas tarp būties ir esinių. Tačiau į Vakarų filosofijos tradiciją nukreipta Heideggerio kritika akcentuoja, kad metafizika apleidusi ir nemąščiusi to, kas sakosi yra jos – pačios būties – apmąstymų centras. Taigi metafizika pasirodo toks mąstymo būdas, kuris į savo mąstymo centrą pastato patį esinį ir ieško tik esinio tiesos.

Filosofijos kaip mokslo, keliančio būties klausimą, sampratą Heideggeris pateikia ir *Pagrindinėse fenomenologijos problemose*, ir *Pagrindinėse antikos filosofijos sąvokose*. Pastarajame veikale svarstydamas, kaip mokslai, taip pat ir filosofija, turi apibrėžti savo tyrimų lauką, Heideggeris teigia, kad jau mokslai skiria „trikampį nuo kvadrato, žinduolį nuo paukščių, epą nuo dramos, daiktavardį nuo veiksmazodžio, vieną esinį nuo kito – kiekvienas mokslas nuolat skiria tokius dalykus ir kartu apibrėžia tai, kas atskirta“ (Heidegger 2008a: 5). Filosofija kaip kritinis mokslas irgi turi apibrėžti savo objektą. „[K]rīnein – „atskirti“, „skirti“, skiriant kažką nuo kažko padaryti matomus abu, kas buvo atskirta ir kas juos skiria“ (Heidegger 2008a: 5). Vakarų metafizikos tradicijai rūpėjo skirti tik vienus esinius nuo kitų, o Heideggerio teigimu, filosofija turi skirti ne vienus esinius nuo kitų, bet skirti esinius ir jų būtį. Su pačia filosofijos paskirtimi siedamas skirtumo sampratą, Heideggeris leidžia suprasti, kad ontologinis

skirtumas įgalina ir pačią filosofiją, suprastą kaip būties mokslą, ir galimybę iškelti pačios būties klausimą. Kol esame esinių, o ne būties svarstymų lauke, keliamas ne būties mokslo, bet daiktų mokslo klausimas. Anot Heideggerio, „tik įvykdydami šį skirtumą – graikiškai *krinein* – ne tarp vieno esinio ir kito esinio, bet tarp būties ir esinių, mes įžengiame į filosofinių tyrimų lauką“ (Heidegger 1989: 23). Kol skiriami tik esiniai nuo esinių, liekama ontiniame svarstymų lauke, ir tai yra pozityviojo mokslo rūpestis.

Taigi Heideggeris atriboja mokslus, kurie kelia ontinius klausimus apie esinius, nuo filosofijos kaip mokslo, klausiančio apie pačią būtį. Keliant būties klausimą, iš esinių lauko pasitraukiama, jie *įveikiami*, transcendentuojami tam, kad būtų pasiekta būtis. Šis būties mokslas Heideggerio įvardijamas kritiniu, transcendentaliniu mokslu, išlaikant kantiškąją transcendentalumo sampratą. Nusakydamas filosofijos problematiką, Heideggeris taip pat atsiriboja nuo tradicijoje galiojusios filosofijos sampratos. Jis teigia, kad šis „būties transcendentalinis mokslas neturi nieko bendra su populiariąja metafizika, kuri užsiima koku nors esiniu anapus žinomų esinių; tačiau mokslinis metafizikos supratimas yra tapatus filosofijos sampratai apskritai – kritiniam transcendentaliniam būties mokslui, ontologijai“ (Heidegger 1989: 22).

Visa Vakarų metafizika taip ir likusi ontiniame svarstymų lauke, o štai ontologinis skirtumas leidžia išskirti būtį kaip skirtingą nuo esinių ir taip priartėti prie ontologijos kaip būties mokslo. Heideggerio teigimu, „ontologijos kaip filosofijos mokslo galimybė atsiranda ir išnyksta drauge su

pakankamai aiškiai įvykdytu skirtumu [Unterscheidung] tarp būties ir esinių ir su galimybe pereiti nuo ontinio esinių svarstymo prie ontologinio būties tematizavimo“ (Heidegger 1989: 322). Taigi patį skirtumą galima aptikti tik vėl atsigręžiant į būtį. Būtent Heideggerio atožvalga į būtį yra tas momentas, kuris neleidžia jo įvardijamo ontologinio skirtumo laikyti Vakarų filosofinės tradicijos analogu.

Kalbant apie Heideggerio ontologinį skirtumą, svarbu pažymėti tai, kad Heideggeris, anot tyrinėtojo T. Sheehano, „metafizinei tradicijai suteikia fenomenologinį aspektą“ (Sheehan 2003: 107). Fenomenologinė prieiga prie būties būdinga ankstyvajam Heideggeriui, kai jis, modifikuodamas Husserlio fenomenologinį metodą, šį pasitelkia ne tiek esiniams pažinti, kiek prieigai prie pačios būties. Tai keičia tiek būties supratimą, tiek santykį su ja.

Formuluodamas minėtas fenomenologijos problemas – ontologinio skirtumo, būties artikuliacijos, galimų būties modifikacijų ir įvairovės vienovės bei tiesos kaip pagrindinės būties charakteristikos – Heideggeris jas įvardija ne tik kaip fenomenologijos, bet ir kaip ontologijos problemas. Jis nuolat atkreipia dėmesį į tai, kad fenomenologija jam nėra dar vienas filosofijos mokslas greta kitų mokslų ar parengiamasis filosofijos etapas. Jam fenomenologija – pačios filosofijos, suprastos kaip ontologija, metodas, leidžiantis į pačią būtį ir esinius pažvelgti be išankstinių nuostatų.

Aptardamas šias fenomenologines problemas, Heideggeris jų ištakų ieško ontologinėje tradicijoje. Čia jis telkia dėmesį į keturis Vakarų filosofijos momentus. Su

ontologinio skirtumo tema susieja Kanto tezę, kad būtis nėra realus predikatas. Antroji, būties artikuliacijos, problema sugretinama su Aristotelio filosofijoje, o vėliau ir viduramžių ontologijoje aptariamu esinio būties *kas* [Wassein, essentia] ir *kaip* [Vorhandensein, existentia]. Analizuojant tįsiosios [res extensa] ir maštančiosios [res cogitans] substancijos būties būdus, aiškinama modernioji ontologija ir taip siekiama priartėti prie būties įvairovės vienvovės problemos. O paskutiniai iš keturių fenomenologinių problemų – tiesos kaip būties charakteristikos problema – gretinama su logikos teze, kad kiekvienas esinys, nepaisant jo būties būdo, gali būti išsakytas „yra“ jungtimi.

Pagrindinėse fenomenologijos problemose išsamiau buvo aptarta tik pirmoji, ontologinio skirtumo, problema. Kitos trys taip ir liko neišplėtos veikiausiai todėl, kad baigėsi aštuonias savaites trukęs paskaitų ciklas. Kaip minėta, prie ontologinio skirtumo problemos Heideggeris pereina analizuodamas Kanto tezę, kad būtis nėra realus predikatas. Šis Kanto teiginys išskleistas jo veikaluose *Vienintelis galimas Dievo buvimo įrodymo pagrindimas* (*Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes*, 1763) bei *Grynojo proto kritika* (*Kritik der reinen Vernunft*, 1781) ir yra nukreiptas į ontologinio Dievo buvimo įrodymo kritiką. Heideggeriui svarbu tai, kad *Grynojo proto kritikoje* Kantas teigia, jog „[b]ūtis aiškiai nėra realus predikatas, t. y. ji nėra sąvoka kažko, kas galėtų būti prijungta prie daikto sąvokos. Ji yra tik daikto arba tam tikrų apibrėžtumų pačių savaime pripažinimas egzistuojant“ (Kant 1996: 427). Heideggeris

atkreipia dėmesį į tai, kad Kanto tezė ne tik paneigia būties (arba egzistencijos) priklausomybę aukščiausiam esiniui ar galimybę šią priklausomybę suvokti, bet ir parodo, jog egzistencija nepriklauso sąvokos apibrėžimui apskritai. Tai yra, Heideggerio teigimu, tai, „kad būtis nėra *realus* predikatas, reiškia, kad ji nėra *res* predikatas“ (Heidegger 1989: 44). Predikatas suprantamas kaip tvirtinimas (sprendinys), kaip kažkas apibrėžta ir materialu. Tačiau būtis yra tik „sprendinio jungtis“, „yra“, ji „nėra papildomas predikatas, o tik tai, ką predikatas numato subjekto atžvilgiu“ (Kant 1996: 427). Predikatas, Kanto supratimu, yra apibrėžimas, kuris prijungiamas prie subjekto sąvokos taip ją išplėsdamas. Vadinasi, anot Kanto, „jis [predikatas – *J. S.*] jau neturi joje [sąvokoje – *J. S.*] glūdėti“ (Kant 1996: 427). Būtis nėra realus predikatas, ir tai, anot Heideggerio, reiškia, kad būtis nėra jokio daikto predikatas. Tai taip pat liudija, jog egzistencija skiriasi nuo realybės, ji nėra realybė. Kai pasakoma, jog „[š]is daiktas egzistuoja“, daugiau nieko nepridedama. Priešingu atveju egzistuoju ne tas pat, ką maščiau sąvoka, bet daugiau už tai, ir aš negalėčiau sakyti, kad egzistuoja kaip tik mano sąvokos objektas“ (Kant 1996: 428).

Teigiant, kad koks nors daiktas *yra*, apimami visi jo predikatai – tiek realūs, tiek galimi, tiek stokojami.

Heideggeris atkreipia dėmesį, kad neturėtų būti painiojama būtis egzistavimo prasme ir pati būtis. Jei sakoma, kad kažkas „yra“ kažkuo, tai dar nereiškia, jog tas kažkas išties *yra*. Kai tvirtinama, jog kas nors egzistuoja, nenusakomas joks santykis, o teigiamas daiktas sau ir dėl savęs, laisvas nuo bet kokio santykio. Kadangi

egzistencija nėra realus predikatas, ji negali priklausyti daikto sąvokai. Heideggerio manymu, Kantas, tvirtindamas, jog būtis nėra realus predikatas, nori pasakyti, kad būtis nėra esinys (Heidegger 1989: 77). Būtent ši Kanto išvalga yra tiesioginė nuoroda į Heideggerio plėtojamą mintį, kad būtis ir esinys nesutampa. Šis Kanto išskirtas (o paties Heideggerio įvardytas) būties ir esinio nesutapatinimas ir yra ontologinio skirtumo problema. Atlikta Kanto tezės analizė Heideggeriui padeda apibrėžti patį ontologinio skirtumo problematikos lauką.

Pereidamas prie fenomenologinio ontologinio skirtumo problemos aiškinimo, Heideggeris nuolat pabrėžia, kad būtent dėl šio skirtumo būtis pamatoma kaip skirtinga nuo esinio. Tačiau svarbu ne tik tai, kad išvelgiamas skirtumas tarp būties ir esinių, bet ir tai, kad esiniai ir būtis nėra dvi atsietos realybės, neturinčios jokio tarpusavio ryšio, arba kad šis ryšys yra abejotinas ir nebūtinas. Būtent tokį atsietą daiktų (esinių), žmogaus ir būties santykį (ar veikia santykio nebuvimą) galime pastebėti atsigręždami į Vakarų filosofijos istoriją. Metafizikos įtraukiamos perskyrų sistemos steigia atsietas realybes, kurios niekaip nesusitinka ir niekaip viena kitos neveikia. Tai, kad skirtumas [Unterscheidung] tarp būties ir esinio taip ir netampa problema, Heideggeris konstatuoja savo vėlesniajame tekste *Europietiškas nihilizmas*. Aptardamas, kaip metafizikoje buvo suprantama būtis, šiame tekste Heideggeris teigia, kad nuo Platono (idėjos) iki Nietzsche's (valia galiai, vertybė) būtis buvo laikoma *apriori*, ir drauge į ją žvelgta kaip į tam tikrą esinį. Toks santykis su būtimi yra nesuinteresuotumo santykis ir drauge lieka nepastebėtas

būties skirtumas nuo esinio, nors tuo ir grindžiamas pats santykis su esiniu (žr. Heidegger 1961: 254).

Heideggerio įvardijamas ontologinis būties ir esinio skirtumas, priešingai, nors nurodo į būties ir esinio skirtį, drauge pabrėžia ir abipusę jų priklausomybę. Jo teigimu, būties ir esinių savitarpio priklausomybė ne tik kad nėra atsitiktinė, bet ji yra esminga visai filosofijai. Heideggeris pažymi, kad esinys gali atsiverti tik tada, kai šio esinio būtis yra atskleista, t. y. iš anksto suprasta. Būties nepaslėptis duoda pagrindą esinių atverties galimybei. Tik suprasdami (dar implicitiškai) esinių būti, mes galime su jais susitikti – ir tik todėl, kad jie yra nušviesti pačios būties. Atitinkamai būties supratimas tegalimas tik kaip išaknytas į santykį su esiniu. Tiesioginės prieigos prie būties mes neturime. Būtis visada yra tik esinių būtis, o esiniai atsiveria kaip esantys būtyje. Kol tai neįžvelgiama, anot Heideggerio, „arba visa, kas ontiška, ištirpsta ontologijoje (Hegelis) neatsižvelgiant į pačios ontologijos galimybes pagrindą; arba visa, kas ontologiška, paneigiama ir aiškinama ontiškai, neaiškinant ontologinių prielaidų, kurios jau glūdi ontiškame aiškinyje“ (Heidegger 1989: 466). Metafizika nemąsčiusi būties, o drauge ir jos skirtumo nuo esinio, nes išleidusi iš akių tai, kad pasaulyje būdami santykyje su esiniais mes visada iš anksto jau numanome jų būti ir, antra vertus, apie būti galime kalbėti tik kaip apie esinių būti.

Pastebėjus būties ir esinio savitarpio priklausomybę galima pamatyti ir jų skirtumą. Jie yra priklausomybės santykyje, bet nesutampa vienas su kitu. Bandydami aiškintis būties ir esinių skirtumą, pastebime ambivalentiškumą. Viena vertus, pati būtis

galima pamatyti tik dėl skirtumo nuo esinių, antra vertus, pats skirtumas tarp esinių ir būties pastebimas tik tada, kai suprantama pati būtis ir tik suprantant būtį galimas mokslas apie esinius. Ankstyvajam Heideggeriui būdinga, kad būtent supratimas leidžia mums žinoti apie būtį. Jis atkreipia dėmesį į tai, kad bet kas – realybė, esiniai, egzistencija ir pati būtis tampa prieinami tik tada, kai jie suprantami. „Mes privalome suprasti būtį – būtį, kuri pati daugiau nebegali būti vadinama esiniu, būtį, kuri nepasirodo kaip esinys tarp kitų esinių, bet kuri vis tiek turi būti duota ir faktiškai yra duota būties supratime“ (Heidegger 1989: 14). Suprasdami būtį, pastebime ir jos skirtumą nuo esinių. Būties supratimo galimybės klausimas Heideggeriui yra esminis. Jo teigimu, „jei filosofija yra mokslas apie būtį, tai pirma ir paskutinė filosofijos problema turi būti: Ką būtis žymi? Kaip kažkas kaip būtis apskritai gali būti suprasta? Kaip yra įmanomas būties supratimas?“ (Heidegger 1989: 19). Būtent šis Heideggerio fundamentaliosios ontologijos klausimas padeda atsakyti į pamatinį pačios ontologijos klausimą – būties prasmės klausimą.

Būties prasmės klausimo plėtotei yra skirta antroji Heideggerio veikalo *Pagrindinės fenomenologijos problemos* dalis. Iš būties prasmės klausimo Heideggeris kildina ir minėtas keturias fenomenologijos problemas – būties artikuliacijos problemą, būties modifikacijų ir įvairovės vienovės problemą, tiesos kaip pagrindinės būties charakteristikos problemą ir visų pirma – ontologinio skirtumo [ontologische Differenz] problemą. Skyriuje, pavadintame „Ontologinio skirtumo problema“, išties daugiau dėmesio skiriama būtent būties

prasmės problemai nei pačiam ontologiniam skirtumui.

Kaip jau minėta, prie pačios būties, taigi ir prie jos prasmės, mes galime priartėti tik tada, kai skiriame būtį ir esinius tai yra kai jau išskirta pagrindinės filosofijai rūpinčios temos – būties – sritis. Būtinybė svarstyti būtį kaip naujai keliamą problemą, kaip iš naujo klausiamą Vakarų filosofijos užmirštą klausimą, išryškina ir ontologinio skirtumo problemos pirmumą kitų Heideggerio išryškintų fenomenologinių problemų atžvilgiu. Ontologinis skirtumas leidžia išskirti pačios būties tyrimų lauką, pamatyti būtį kaip skirtingą nuo esinių. Apie kitas tris pagrindines Heideggeriui rūpimas fenomenologijos problemas galima kalbėti tik jau išaiškinus ontologinio skirtumo problemą. Kita vertus, pats ontologinio skirtumo atskleidimas neišvengiamai priklauso nuo būties prasmės apskritai išaiškinimo.

Klausdamas, kaip įmanoma suvokti būties prasmę, Heideggeris atkreipia dėmesį į tai, kad svarbu turėti omenyje du dalykus: viena vertus, būtį, antra vertus, tai, kas būtį ir tegali suprasti. Metafizinėje tradicijoje būtis yra anapusybė, transcendencija, sritis, prie kurios žmogus gali tik artėti, bet nepasiekti ir prie kurios buvimo žmogiškoji egzistencija nieko neprideda. Tačiau Heideggerio teigimu, būtis yra tik ją suprantat, o supratimas esmingai yra būdingas vienam esiniui – štai-būčiai [Dasein], ypatingam žmogiškam esiniui. Aiškindamas prieigą prie ontologinio skirtumo, Heideggeris teigia, kad tiek būties supratimas, tiek santykis su esiniais pasirodo kaip tai, kas latentiškai jau glūdi štai-būties egzistencijoje. Būdama santykyje su koku nors esiniu, štai-būtis, kuri yra ypatingas esinys, jau numano ir to

esinio būtį. Tai yra skiria patį esinį ir tai, kieno dėka esinys kaip esinys yra, t. y. jo būtį. „Skirtumas [Unterschied] tarp būties ir esinio, net jei nėra aiškiai suvokiamas, latentiškai glūdi štai-būtyje ir jos egzistencijoje“ (Heidegger 1989: 454). Štai-būtis supranta būtį ir mato skirtumą tarp esinio ir būties, net jei negali aiškiai to pasakyti. Skirtumas tarp būties ir esinių pasirodo per štai-būties *Existenz* kaip skirtumas, kuris štai-būčiai yra žinomas implicitiškai. Heideggeris šį implicitišką, iš anksto kažkoku būdu štai-būčiai suprantamą skirtumą vadina vokišku žodžiu *Unterschied*. Kai užslėptas, lateniškas skirtumas [Unterschied] tarp būties ir esinių jau yra paaiškkinamas, jis įvardijamas ontologiniu skirtumu *Ontologische Differenz*. Aptardamas šį Heideggerio terminologinį perėjimą, J.-L. Marionas atkreipia dėmesį į tai, kad vertėjai dažnai vengia *Ontologischer Unterschied* ir *Ontologische Unterscheidung* versti „ontologiniu skirtumu“, mat nėra aišku, ar skirtumas patvirtintas teoriškai, ar tas skirtumas gali būti mąstomas kaip ontologinis (Marion 1998)¹. Taigi tik tada, kai skirtumas tampa suprastu skirtumu, jis Heideggerio įvardijamas ontologiniu skirtumu [Ontologische Differenz] ir tik tada laikoma, kad jis pasirodo faktiškai. Taigi prie būties supratimo galima priartėti tik iš ypatingo esinio – štai-būties – perspektyvos. T. y. norint pasiekti būties supratimą, Heideggerio teigimu, reikia „visų pirma suprasti tą būtį, kurios ontologinei steigčiai būties

supratimas priklauso esmingai, – štai-būtį“ (Heidegger 1989: 322). Taip bandymas išsiaiškinti skirtumą tarp būties ir esinių suponuoja būtinybę atskleisti štai-būties būties prasmę.

Aiškindamas štai-būties būtį, Heideggeris įveda jam esmingai svarbią laiko temą. Heideggerio veikale *Pagrindinės fenomenologijos problemos* laiko tema svarbi tiek būties ir štai-būties prasmei atskleisti, tiek pačiam ontologiniam skirtumui suprasti. Štai-būties būties steigtis, anot Heideggerio, yra išaknyta laikiškume [Zeitlichkeit] ir ji pasirodo kaip laikiškumas. Atskleisdamas laikiškumo fenomeną, Heideggeris nurodo, kad šis fenomenas apima tiek dabartį, tiek ateitį, tiek praeitį. Laikiškumo modusas taip pat savaime turi ir ekstatiškumo momentą. Laukdama išsipildysiančių galimybių, štai-būtis iš čia esančios galimybės žengia anapus savęs ir kartu – link savęs pačios, to, kas ji yra. Tai ateities momentas. „Šis žengimas link savęs [...], žengimas link to, kas yra implicitiška štai-būties egzistencijoje [...] yra pirminis ateities supratimas“ (Heidegger 1989: 375). Antra vertus, praeities modusas pasirodo kaip atsigrėžimas į praeitį. „Saugodama ar prisimindama štai-būtis visada atsigrėžia į tai, kas jau buvo. [...] Tuo, kuo štai-būtis kiekvieną akimirką jau buvo, jos buvimas [Gewesenheit] susietai priklauso jos ateičiai“ (Heidegger 1989: 375). Taip, kaip ateities laukimas esmingai priklauso štai-būties egzistencijai, taip ir tai, kuo ji buvo, atsigrėžimas į praeitį, sudaro jos egzistencijos branduolį. Būtent šią ateities, praeities ir dabarties vienovę Heideggeris ir vadina laikiškumu [Zeitlichkeit]. „Laikiškumas *laiksta* [Die Zeitlichkeit *zeitigt sich*] kiekviename ateities, praeities ir dabarties

¹ Kaip matome, *Differenz* ir *Unterschied* terminologinė perskyra yra reikšminga ir ją reikėtų analizuoti išsamiau, tačiau čia tik atkreipsime dėmesį, kad į lietuvių kalbą abu terminus verčiant tuo pačiu žodžiu „skirtumas“ taip pat išlieka Mariono minėtas neaiškumas.

vienete“ (Heidegger 1989: 376). Laukimas, ateitis, prisiminimas, praeitis, buvimas, dabartis – jie save išreiškia per „dabar“, „tada“, „tuo laiku“. Save išreiškdamas laikiškumas įlaikina įprastam supratimui žinomą laiką. Ateitis –ėjimas link savęs, praeitis – atsigrėžimas atgal ir dabartis – buvimas-su [Sein-bei]. Heideggerio teigimu, „link [Auf-zu], atgal [Zurück-zu], su [Bei] atskleidžia pagrindinę laikiškumo sąrangą“ (Heidegger 1989: 377). Kaip ateitis, štai-būtis perkeliama prie savo išsipildžiusio gebėjimo būti, kaip praeitis – prie savo praeties, kaip esatis – link kitų esinių. Svarbu tai, kad laikiškumas kaip ateities, praeties ir dabarties vienovė neperkelia štai-būties kartkartėmis ar atsitiktinai; laikiškumas pats savyje yra ekstatiškas. Dėl savo ekstatiško pobūdžio laikiškumas yra štai-būties būties steigties sąlyga. Laikas yra tarytum anapus savęs – tai laikiškumo prigimtis. Kaip ekstatiška ateities, praeties ir dabarties vienovė, laikiškumas turi ekstatiškumo horizontą. Tai yra tai, link ko ekstatiškumas yra nukreiptas. Taigi laikiškumas kaip pirminė ateities, praeties, dabarties vienovė yra ekstatiškas horizontas. Šis laikiškumas ir įgalina štai-būties būties ontologinę steigtį. „Jei pirminis laikas *qua* laikiškumas įgalina štai-būties ontologinę konstituciją, ir šis esinys, štai-būtis, yra tokiu būdu, kad jį įlaikina save, tai šis esinys su egzistuojančios štai-būties būties modusu, turi būti vadinamas [...] pačiu laikišku esiniu“ (Heidegger 1989: 383-384). Heideggerio teigimu, štai-būtis yra laikiška savo pirminiu, fundamentaliu būdu. Drauge laikiškumas lemia ir štai-būties transcendenciją – šis ekstatiškumas ir

yra štai-būties transcendencija. Štai-būtis kaip esanti pasaulyje savo prigimtimi pasirodo kaip esanti „anapus savęs“, nuolat save ekstatiškai peržengianti, transcendentiška heidegeriška prasme.

Atskleisdamas būties supratimo galimybę ir atkreipdamas dėmesį į tai, kad pagrindinė štai-būties konstitucija glūdi laikiškume, Heideggeris teigia, jog ir buvimas tarp tarpasaulinių esinių taip pat yra grįstas laikiškumu. Dėl laikiškumo galimas būties supratimas, ir tik šio būties supratimo šviesoje štai-būtis gali susitikti su kitais esiniais, taip pat turėti ryšį su savimi pačia. Taip pat mes galime pamatyti šių esinių būtį ir drauge – skirtumą tarp esinio ir jo būties. Savo pasaulyje, anot Heideggerio, be štai-būties esinių, mes susiduriame su dvejopo tipo esiniais – su objektiškais esiniais [Vorhandenen] ir parankiais esiniais [Zuhandenen]. Perskyra tarp objektiškų ir parankių esinių nėra atsitiktinė. Viena vertus, ji nurodo į jau anksčiau minėtą Heideggerio daromą perskyrą tarp pozityviųjų mokslų ir filosofijos, tačiau dar svarbiau tai, kad atskleidžia būties, kaip visada esančios santykyje su žmogumi, sampratą. Kai esiniai matomi kaip daiktiški/objektiški – tai toks santykis su esiniais, kai į juos žvelgiama kaip į išankstines duotybes, statomas prieš save. Šių esinių „kas“ – išankstinė jų esmės duotis. O jų „kaip“ – adekvati duotis, ir nieko daugiau. Tai yra mokslinis, pažintis santykis su esiniais. Metafizika taip pat būtų tyrinėjusi būtent tokiu aspektu. Tačiau esiniai, kurie sutinkami kaip esantys arčiausiai, tai esiniai kaip *įrankiai*, visada yra esantys vardan kažko, „tam, kad“. Tai parankumo [Zuhandenheit], *pragmata*, santykis. Į štai-būties akiratį patenkantys esiniai iš objekty-

vaus, daiktiško tampa parankiais, *pragmata* santykyje esančiais, rūpinčiais esiniais. Tokie esiniai neištraukiami į subjektišką-objektišką santykį. Esinių „kas“ ir „kaip“ yra nulemta „tam, kad“ funkcionalumo. Jų buvimas dėl kažko, „tam kad“, Heideggerio teigimu, yra ne tik ontinė, bet ir ontologinė steigtis. Čia svarbu ne tiek tai, kad tie esiniai yra arčiausiai, bet tai, kad jie turi tam tikrą faktišką būties pasaulyje būdą. Viena vertus, šiuos esinius suprantame turėdami reikalą su jais. Tačiau su esiniais kaip su įrankiais mes galime susidurti tik tada, jei jau iš anksto projektuojame šį esinių funkcionalumo santykyje. Šis funkcionalumo supratimas, Heideggerio teigimu, turi laikiškos steigties charakterį. Esinio būčiai priklauso ypatingas „kas“ ir būties būdas. Esinio „kas“ nusakoma įrankiškumo [zeug] charakteristika, o būties būdas yra jo buvimas parankume, kas skiriama nuo tiesiog daiktiškumo.

Štai-būtis, susidurdama su įrankiu, gali aptikti jį kaip neveikiantį, neparankų, gali aptikti jo nebuvimą, pradingimą. Taigi esinys pasirodo ne tik ekstatiškame dabar, bet jis taip pat turi horizontą, kurio dėka mes ir galime jį suprasti kaip esantį parankų arba kaip tokį nesantį, ar nesantį apskritai. Kaip atkreipia dėmesį tyrinėtojas von Hermanas, taip „skirtumas tarp būties ir esinių pasirodo kaip skirtumas tarp laikiškai apibrėžto parankumo atskleidimo ir aptikimo parankaus esinio kaip esančio dabar“ (Herman 1993: 131). Šį parankumo horizontą Heideggeris vadina lotynišku žodžiu *Praesenz*, skirdamas jį nuo tiesiog dabarties [Gegenwart]. Dabartis yra vidinio laikiškumo charakteristika tiek objektiškų, tiek parankių esinių, o *Praesenz* steigia pačią galimybę suprasti esinio parankumą, t. y. specifinę

jo būtį. Kai mes suvokiame esinio vidinį laikiškumą, visų pirma mes jį suprantame jau kaip parankų, ir šis išankstinis jo parankumo supratimas galimas tik dėl *Praesenz*. Esinį, kaip ontologiškai esantį parankumo santykyje, taip pamatyti galime tik tada, kai šis susitikimas su esiniu yra nušviestas jau suprantamo *Praesenz*. Heideggerio teigimu, *Praesenz*, kaip ekstatiškos dabarties horizontas, yra pamatiškesnis fenomenas už *dabar*. Esinius interpretuodami tik iš laiko perspektyvos, matome juos tik ontologiškai, ontologinė esinio steigtis yra nulemta *Praesenz*, jo dabarties horizonto. Dabarties ekstatiškumas yra „anapus savęs“, tai transcendencijos galimybės sąlyga. Tai, kas yra anapus ekstatiškumo apskritai, tai, kas apibrėžia „anapus savęs“ kur link, yra *Praesenz* kaip horizontas (žr. Heidegger 1989: 425). Esinių būtis pasaulyje yra projektuota kaip *Praesenz*, t. y. fundamentaliai, laikiškai [temporal]. Būtent todėl, kad dabartis turi *Praesenz* horizontą, atsiveria galimybė suprasti būtį. Skirtumas tarp laikiško ekstatiškumo, Heideggerio teigimu, ir tarp jam priklausančio horizonto yra esminė kasbūties [Wassein] ir kaip-būties [Wiessein] skirtumo sąlyga.

Laikiškumas [Zeitlichkeit] kaip štai-būties būties prasmė yra štai-būties būties steigties galimybės sąlyga. Šiai štai-būties būties steigčiai taip pat esmingai priklauso ir būties supratimas, t. y. štai-būtis yra tokiu būdu, kad būdama supranta būtį. Kadangi jau išsiaiškinome, kad štai-būties būties prasmė yra laikiškumas, tai, anot Heideggerio, „atitinkamai laikiškumas turi būti būties, kuri priklauso štai-būčiai, supratimo sąlyga“ (Heidegger 1989: 388). Heideggeriui supratimas – tai egzistencijos esminė

apibrėžtis, pats buvimo būdas. Supratimo struktūra atsiskleidžia per tai, kad štai-būtis save projektuoja galimybėms. Jei štai-būtis save projektuoja galimybėms, tai projektuoja tokia prasme, kad atsiskleidžia save kaip galinčią-būti šioje specifinėje būtyje. Heideggerio teigimu, „[...] supratimas kaip projekcija [...] yra pagrindinė štai-būties egzistencijos apibrėžtis“ (Heidegger 1989: 395).

Heideggeris atkreipia dėmesį į tai, kad „jei būtis suprantama štai-būties egzistencialiame supratime ir jei supratimas yra projektavimas, tai būties supratime yra tolimesnė projekcija: būtis savo ruožtu yra suprantama tik kaip kažkieno projektas“ (Heidegger 1989: 396). Taigi pati būtis atsiskleidžia kaip projektas horizonte. Ji yra tas horizontas, kuriame gali pasirodyti esiniai ir jie gali būti suprasti tik tiek, kiek jie yra šiame būties horizonte. Vien to, kad štai-būtis yra santykiyje su esiniais, nepakaktų jų supratimui – jie jau turi būti susidūrę su savimi būties šviesoje.

Tačiau pati būtis taip pat reikalauja horizonto, kuriame galėtų pasirodyti. Kaip jau minėta, laikiškumas yra būties supratimo galimybės sąlyga. Heideggerio teigimu, „[k]ai laikiškumas [Zeitlichkeit] veikia kaip tokia sąlyga, mes tai vadiname Laikiškumu [Temporalität]“ (Heidegger 1989: 389). Čia, kaip matome, Heideggeris akcentuoja skyrimą tarp laikiškumo kaip *Zeitlichkeit* ir Laikiškumo kaip *Temporalität*. [L]aikiškumas kaip *Temporalität* – tai horizontas, iš kurio mes suprantame būtį. Būtį projektuojant Laikiškame [Temporalität] horizonte, tampa įmanomas būties temos konceptualizavimas ir tematizavimas. Tai apibrėžia ontologiją kaip mokslą. Ši onoto-

logijos mokslą, skirtingai nuo pozityviųjų mokslų, Heideggeris vadina Laikišku [Temporal] mokslu. „Kadangi laikinė projekcija padaro galimą būties objektyvumą ir garantuoja konceptualizavimą, taigi steigia ontologiją apskritai kaip mokslą, šį mokslą, skirtingai nuo pozityviųjų mokslų, vadiname *temporale Wissenschaft*“ (Heidegger 1989: 459–460). Visos ontologinės propozicijos yra Laikinės [Temporal] propozicijos. Kaip atkreipia dėmesį tyrinėtojas A. Hofstadteris, „būtis gali būti duota tik šiame transcendentaliniame horizonte, laikiškume. Dėl to ji gali būti suprasta tik laiko būdu. Ontologija yra laikiška. Taip pat nėra ir jokių amžinųjų tiesų“ (Hofstadter 1988). Heideggerio teigimu, jei būtis tampa fenomenologiškai matoma jos laikiškoje apibrėžtyje, tai taip pat mes galime užčiuopti skirtumą tarp būties ir esinių ir fiksuoti ontologinio skirtumo pagrindą.

Kaip minėta, būties, o drauge ir ontologinio skirtumo, supratimas galimas tik iš štai-būties prasmės perspektyvos. Štai-būties prasmė pasirodo kaip laikiškumas. Būdama laikiška, štai-būtis susiduria tiek su objektiškais, tiek su parankumo santykiyje esančiais esiniais ir drauge numato jų būtį. Parankių esinių būtis pasirodo kaip jų parankumo horizontas, kuris atveria galimybę suprasti esinius jų būtyje ir drauge – esinių būtį. Pačios būties prasmė atsiskleidžia taip pat per laikiškumą, t. y. „kai atskleista, kaip per laikiškumą [Zeitlichkeit] tampa įmanomas būties ir esinių atskyrimas [Unterscheidenbarkeit]“ (Heidegger 1989: 23). Tai leidžia pereiti nuo *implicite*, numanomo, neišreikšto skirtumo [Unterscheid] prie aiškaus ir išreikšto

skirtumo [ontologische Differenz]. Pirminis laikiškumas yra, kaip įvardija vienas iš Heideggerio laiko sampratos tyrinėtojų, „*differentia differens*, galutinė bet kokio skirtumo sąlyga“ (Chernyakov 2002: 218). Taigi laikiškumas pasirodo kaip tai, kieno dėka mes galime suprasti tiek esinius, tiek jų būtį. Laikiškumas tampa ontologinio skirtumo pagrindu.

Išvados

Heideggerio veikalo *Pagrindinės fenomenologijos problemos* analizė, atsižvelgiant ir į jo kitų veikalų – *Būties ir laiko*, *Pagrindinių antikos filosofijos sąvokų*, *Europietiško nihilizmo* kontekstą, leidžia daryti tokias išvadas:

1. Ontologinis skirtumas Heideggerio filo-

sofijoje siejasi su jo filosofijos kaip būties mąstymo samprata.

2. Heideggerio svarstomas ontologinis skirtumas nėra Vakarų metafizikos tradicijoje svarstomų perskyrų analogas. Jis parodo būtį kaip ontologiškai skirtingą nuo esinių, drauge išlaikydamas abipusę būties ir esinių priklausomybę.
3. Ontologinis skirtumas ankstyvuojau Heideggerio filosofijos laikotarpiu suformuluojamas kaip fenomenologinė problema. Jis aiškinamas atliekant esinių, štai-būties, būties prasmės, laikiškumo analizę.
4. Teorinė prieiga prie būties drauge yra ir prieiga prie ontologinio skirtumo. Būties fenomenologiškai pamatoma iš laiko perspektyvos, taigi ir ontologinio skirtumo pagrindas yra laikiškumas.

LITERATŪRA

Chernyakov, A. 2002. *The Ontology of Time: Being and Time in the Philosophies of Aristotle, Husserl and Heidegger*. Kluwer Academic Publishers.

Heidegger, M. 2008a. *Basic Concepts of Ancient Philosophy [1926:1993]*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Heidegger, M. 1957. „Der Spruch Des Anaximander“. *Holzwege*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heidegger, M. 1989. *Die Grundprobleme Der Phänomenologie [1927:1975]*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

Heidegger, M. 2008b. „Excerpts from Mörchen Transcription“. *Basic Concepts of Ancient Philosophy [1926:1993]*. Bloomington: Indiana University Press.

Heidegger, M. 1961. *Nietzsche II [1961]*. Pfullingen: Verlag Gunther Neske.

Herman, Friedrich Wilhelm von. 1993. „‘Being and Time’ And ‘The Basic Problems of Phenomenology’“, in Sallis, ed. *Reading Heidegger: Commemorations*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Hofstadter, A. 1988. „Translator’s Introduction“, in *The Basic Problems of Phenomenology [1927]*. Indiana University Press.

Kant, I. 1996. *Grynojo proto kritika [1781]*. Vilnius: Mintis.

Marion, J.-L. 1998. *Reduction and Givenness. Investigations of Husserl, Heidegger, and Phenomenology*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.

Sheehan, T. 2003. „Heidegger“, in Arrington, ed. *The World’s Great Philosophers*: Blackwell Publishing.

Sheehan, T. 1992. „‘Time and Being’, 1925–27“, in *Heidegger: Critical Assessments*. London: Routledge.

M. HEIDEGGER AND THE BASIC PROBLEMS OF PHENOMENOLOGY: ONTOLOGICAL DIFFERENCE

Jolanta Saldukaiytė

S u m m a r y

The paper deals with the problem of ontological difference in the phenomenological context. The tradition of metaphysics was thinking in the perspective of the distinction between being and beings, but the difference itself wasn't thematized. According to Heidegger, the only problem of philosophy is being itself, so the question of being must be asked again, together with the unthought ontological difference. Firstly, Heidegger analyzes the problem of the ontological difference in terms of Kant, focusing on his thesis that being is not a real predicate. Then, the

article demonstrates how explaining the problem of ontological difference is related to the conception of Dasein, the meaning of being, beings, and time. Dasein is a special being who knows the difference between being and beings. But the difference may be explained only if we know the meaning of being itself and the meaning of being of beings. Analysis shows that the meaning of being is seen as temporality. Temporality is also a condition of the ontological difference between being and beings as well.

Keywords: ontological difference, being, beings, temporality.

Iteikta 2009 07 03